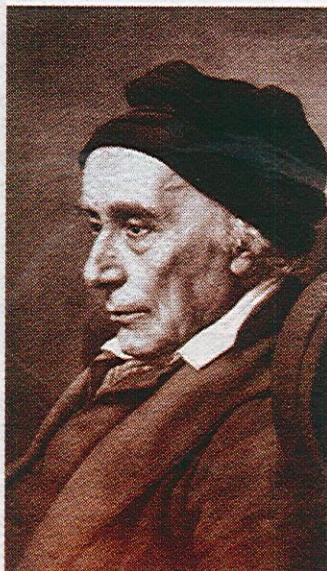

אֶזְרָחִיבָּרוּ עֲבָרִית בְּבָרְלִין

דוד פרידלנדר. בית הספר החופשי

תנוועת ההשכלה בין חברי הרפובליקה היומיומיות של חבריו הרפובליקה הספרותית-עברית. סורקן מתאר את הקשור בין ההשכלה לבין האמנציפציה, ומראה כיצד שינתה האמנציפציה את טيبة של ההשכלה והפכה אותה קטליזטור במעבר מההשכלה המקדמת להשכלה המאורתית. מעניינים במיוחד הם אמריהם של נטלי נימירק גולדלברג על המבאים לבית הדפוס ועל הפקת הספר המשכלי, של תל קוגמן על הפסי מות הרבניות בספרות ההשכלה, של ויליאם היסקט על הקטלוגים של יריד הספרים בליפציג, ושל סטפן ליט על רישימות החותמים מראש של החזאות הספרים.

בתוך מאמריהם אלה, וגם במאמריהם מצוינים אחרים באסופה, הולך הקורא הבקיא בספרות ההשכלה בשביבלים שירק מעתים הלכו בהם במקורה. הם מושרטים דיוקן רחב יריעה לא רק של הספרים – ספרי לימוד וספרי מדע פופולרי, בין היתר – אלא גם את דיקונים של הקוראים. לא עוד קורא אידייאלי או טיפוסי חסר פנים, אלא רישימות של שמות קוראים אחרים, תוך הצגתם והציגתו מעדם החברתי והכלכלי. כך, למשל, מפרט ליט את רשימת הקונינ של הספר "מודע לילדי ישראלי", המקרה התלתל לשונית, עכ' רית' גרמנית-צראפטית, שהיבור משה צבי בוק-ב-1811: בתוכה אפשר למשר צוא את דוד פרידלנדר, מנהלו ומקריו בית הספר החופשי היהודי בברלין, ואת המורה הפרטיא אדווארד קללי מברלין, מורה בית הספר החופשי משה פיליפסון מהעיר דסאו הזומן גם הוא את המקרא, וכן אחד מחשרי בי המשכילים באסטרדם, צבי הירש זומרהוון.

כאמור, מחקר הספרות העברית תיתיחס אל השכלה ברלין עלי-קר-Cal ועיזון מופשט. אולי כרענן מופשט היה לתקופה זו מקום בטוח יותר בתוך תולדות הספרות העברית, בשעה שנמלsson לא משגניש לקר רא בן נונג כי שאנין לחולץ נגש לקורא בן זמגנו כמוו גומיל, וכן כתבהם של המאספים, המשתתפים בכתב העת "המאספ" שערך איציק אייכיל, במארמים שקובצ'ו "הספרייה של תנוועת ההשכלה", לעומת זאת, קורתת השכלה ברלין עיר וגידים, מתוך רישומות המנויים, בתה הדפוס, דמיות המגיהים והמבאים לבי הדפוס, הקטלוגים, הירידים ואורחות החיים.

יהודי בפני בני חוגם הגרמנים, הר' בה יותר משתייה פניה אל הקורא העברי, או ניסין להקים קהילה גדור לה של קוראי עכברית. אם השפעה של ספרות ההשכלה המאורתית יותר – ושל גליציה ולאחריה של רוסיה – היתה לבטה את החיים היהודיים בעיירה פנטזיה אינטלקטואלית של בני הומן, השכלה ברלין ראתה בר-פובליקה העברית מוקד של שיח ספרותי אינטלקטואלי.

כך, למשל, מתאר שמואל פיני, במאמר הפותח את האסופה, את התוכנה שנוצרה בעקבות הויזטו של "המאספ", כתוב העת המרכז של השכלה ברלין: "המאספ" נמצא או בת-נופה גדורית. בתוך חווושים אחדים קמה רפובליקת המשכילים – מנוונים מראש, מתרגמי שירים ופסוקי תנ"ה, כתבים מקומיים, פוטרי חיזות, סוכנים להפזה ולמכירה – ויצרו דיאלוג ספרותי".

אף על פי שהධיאלוג היה בעיקרו ספרותי או אינטלקטואלי, המחקרים החשובים יותר של השנים האחרונות על תקופת ההשכלה עוסקים בכך ההיסטוריה ונכתבם על ידי היסטוריים, ודורותיים – ואולי בצדק הפואמה, ודורותיים – את קרייתה בכלים של הכרה; מלייצית, נמיiron, לא שורטטה תמונה של מהר' הייזר, היצירה הבלטристית המרויול, היצירה הנברע לעיל של קי הפתיחה בספריו הנברע לעיל של מירון, או מוצעתה תנועה של מהר' ריבנשטיין, ודורותיים – על המסדר של רפובליקה ספרותית – על התהוות והטפהו, המוסדות בחוויתו אסתטיקה, גדול יותר של קוראים.

כך גם שיריו תפארת', הפואמה המקראית הארוכה של נפתלי הרץ ויול, היצירה הבלטристית המרויול, היצירה הנברע לעיל של נמיiron, לא שורטטה תמונה של מהר' ריבנשטיין, ודורותיים – על המסדר של רפובליקה ספרותית – על המסדר של רפובליקת "הספרייה של תנוועת ההשכלה" נכרתו דזוקא בביבוגרפיה נמיiron, כמו בימיים ביניים, כמו פיני, יונתן מאיר ודוד סורקין, מפרסמים את מאמריהם בקובץ זה.

המאמר מתרארים אפוא את אורחות החיים העבריים-גרמניים של בני החוג המצומצם למיל' ברלין, ומושרטים דיוקן של רפובליקה שה-חומר המלכד של הלא שפה העברית. כך, והר שביט מתארת במאמרה את יחסינו הגומלין בין הספרייה של

העליתון "דבר". במקודם המחקר של הספרות העת-תימן, אלא הסופר והיצירה, ועתים רתוקות יותר ההתקינות והבקורת. למוסדות אחרים וחוץם, שבלי' דיהם לא ניתן להקים רפובליקה או מעגליים ספרותיים רחבים, אין כמעט מקום במחקר: הוצאות ספרים, בתים דפוס, מזנאים, חוגי קוראים. יוצאי דופן בהקשר זה הם מחקורי של שחזור פיננסקי על ידי הקפה הספרותים, מוסד נחוות ומרכזי בתולדות הספרות המודרנית.

כמו רפובליקה מדינית, גם רפובליקה ספרותית וקוקה למוסדות האלה ואילו אפשר לתאר את הקמ' תה של רפובליקה כזאת לא תשתית מוסדית. אבל בעוד שברל הקם את המוסדות של תנועת העכודה והארה – המוסדות של הצעיר העברית בראשיתה כמו יקומו מוסדות הרפובליקה דינה שבדרכ' על פי הזכרים שנוציאו – המוסדות של תנועת ההשכלה בראשיתה קמו כדי להציג תשיתת הספרות "בקהימה", כפי שנהוג לרש"ם: מודע פיניג, זהר שביט, נטלי נימירק גולדרבג, טל קוגמן, הוצאה עם עובד, 503 עמודים, 78 שקלים.

את המונח "רפובליקה ספרותית" תית' הכנס שמעון הלקין אל תוך השיח הספרותי המקומי בשיעורי המפורטים על תולדות הספרות העברית בבעיינן טרה סנטה של האוניברסיטה העברית. דן מירון חיזק את איזוותו של המונח בדיונו בספרות התתיה בספרו "בודדים במודעם" מ-1983, ומאו זה מונח נחץ בהרבה מאוד דיונים ספרותיים, אקדמיים ולא-אקדמיים. עם זאת, בהרבה מן המתקרים של תולדות הספרות העברית לא מזמן חיזק את איזוותו של מושב מושב העשור השני של המאה ה-19, כדי לעורר עניין בקרב קהילאי יותר אידיאולוגי, היסטרו-ריאוגרפיה, ולאחרונה נבחנים גם היבטים פילוסופיים והיסטוריוסופיים. אבל לפחות מקרים בודדים, כמו פרנץ כוית של השכלה ברלין, הייתה מושב בעייתי לשישה עכברית; מלייצית, ארנשטיין וחשורת תנופה והשורא. אמר נם הימים יש שמילדיים ביניים, כמו הפוואה, ומהר' יונתן מאיר ודוד סורקין, מפרש שחקראתי את אסופה המאמץ רימ' המרתתקת "הספרייה של תנוועת ההשכלה" נכרתו דזוקא בביבוגרפיה של ברל צנלסון שכתחה אנטה שפיאר. עד שברנר וא"ד גורדון הייחומר בעיירה של תנוועת העכודה – הר' שברל הפל אורה מרענן כמעט מופשט ליישות מוסדית-הסదורית. ברל עמד מ带头י הקמה של ההסדרות וקבעת החולמים הכלילי ובנק הפעלים והמשביר, הוצאה עם עובד